

JUSTINA URBONAITĖ, EGLĖ VAIVADAITE-KAIDI

Vilniaus universitetas

justeurbonaite@gmail.com, egle.vaivadaite-kaidi@flf.vu.lt

Erdvės metafora lietuvių kalboje: leksinių ir gramatinių raiškos priemonių nustatymo aspektai

Metaforiškai vartojamų žodžių tekste nustatymo metodas MIPVU, Amsterdamo Vrije universiteto lingvistų (Steen et al., 2010) sukurta nauja MIP metodo (Pragglejaz Group, 2007) versija – vienas plačiausiai taikomų metodų šiandieniniuose konceptualiųjų metaforų tyrimuose. Kaip ir MIP, MIPVU daugiausiai dėmesio skiriama sistemingo galimai metaforiškai vartojamų leksinių vienetų remiantis pagrindinės ir kontekstinės reikšmių kontrastu tekste nustatymo proceso aprašymui ir kalbinių metaforų skirtinguose diskursuose analizei. Neneigiant sąsajos tarp konceptualiojo lygmens ir kalbos, MIPVU apsiriboja konkrečių galimai metaforiškai vartojamų leksinių vienetų (*metaphor-related words, MRWs*) semiotinės struktūros analize diskurse. MIPVU griežtai apsiriboja leksinio vieneto, t. y. žodžio lygmeniu, kuris suprantamas gana siaurai: analizės vienetu laikomi diskretūs leksiniai vienetai, turintys savarankišką reikšmę.

Ši metaforos nustatymo metodika plačiausiai taikoma tiriant metaforos raišką anglų kalba, kurios duomenims tirti ji ir buvo sukurta, tačiau metaforų tyrėjai ją taiko ir analizuodami kitas kalbas, pavyzdžiui, rusų, lenkų, olandų ar lietuvių (Badryzlova et al., 2013; Marhula & Rosinski, 2014; Pasma, 2012; Urbonaitė, 2015). Nepaisant visuotinio MIPVU, kaip vieno patikimiausių metaforų tekste nustatymo metodų iš iki šiol pasiūlytų, pripažįstama ne viena šio metodo taikymo problema, ypač aktuali tiriant metaforą fleksinėse kalbose. Viena didžiausių MIP bei MIPVU silpnybių – tai, jog metaforos nustatomos tik žodžio semantikos lygmenyje, atsiribojant nuo kitų kalbos sistemos lygmenų. Tiriant metaforą ir jos raišką kognityviuoju aspektu ši problema tampa itin aktuali, kadangi, remiantis kognityviuoju požiūriu į kalbą, gramatika negali būti atsieta nuo leksikos – leksika, morfologija ir sintaksė yra tarpusavyje sąveikaujančios konceptualios struktūros, egzistuojančios kartu, viena nuo kitos priklausančios (Dancygier & Sweetser, 2005; Langacker, 2008; Michaelis, 2003; Panther, 2006; Panther & Thornburg, 2009; Ritchie & Zhu, 2015; Schulze, 2009; Šarić, 2008). Žodžio formalieji elementai, remiantis kognityvinės gramatikos teiginiais, interpretuoti kaip viena iš priemonių žodžio kontekstinei reikšmei formuoti ir išreikšti. Gramatika nėra nepriklausoma formali sistema, bet konceptuali reikšminė struktūra, atliekanti komunikacinę funkciją. Leksika, morfologija ir sintaksė sudaro vientisą kontinuumą, išskaidomą į simbolinių struktūrų sistemas, vienodai svarbias metaforinės prasmės raiškai (Langacker, 2013; Dancygier, 2009). Metafora gali būti reiškiamas ir leksinėmis, ir gramatinėmis priemonėmis.

Neatsiejamas leksinių ir gramatinių raiškos priemonių ryšys bei abiejų kalbos „lygmenų“ vaidmuo pernešiant metaforinę reikšmę pastebimas tiriant erdvės metaforas lietuvių kalboje. Pavyzdžiui, viena pagrindinių kalbos priemonių, kuria reiškiamas vietos ar talpos reikšmė anglų kalba yra prielinksnis 'in'+DKTV (Luraghi, 2003, p. 23), tuo tarpu ta pati reikšmė lietuvių kalboje dažniausiai reiškiamas daiktavardžio vartojimu vietininko linksniu. Taigi, naudojant MIPVU metodiką, metaforinę erdvės raišką anglų kalboje nustatyti galime, o lietuvių kalboje – ne, nes ignoruojama gramatinė leksinio vieneto forma, t. y. vietininko linksnis. šiame tyrime analizuojamos erdvės metaforos ir jų raiška lietuvių kalboje (akademiniame bei religiniame diskursuose) bei aptariami aktualūs MIPVU metaforos nustatymo metodikos pritaikomumo lietuvių kalbai aspektai. Tyrimo duomenys rodo, kad pagrindinės erdvės metaforos raiškos priemonės lietuvių kalboje yra vietininko linksnis (daugiausia inesyvas, bet pasitaiko ir iliatyvo vartosenos) bei įvairios prielinksninės konstrukcijos. Siekiant objektyvizuoti metaforos nustatymą lietuvių kalboje būtina MIPVU metodikos taikymą derinti su kita metodika, leidžiančia atpažinti metaforinę raišką, kuriamą gramatinėmis priemonėmis.